

ВПЛИВ ДОРΟΣЛИХ НА ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ: ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ У ФОКУСІ

THE INFLUENCE OF ADULTS ON THE MENTAL DEVELOPMENT OF A CHILD: AGE PSYCHOLOGY IN FOCUS

У статті представлено ґрунтовний аналіз впливу дорослих на психічний розвиток дитини з позиції вікової психології. Проаналізовано культурно-історичний, гуманістичний, біхевіористичний і когнітивний підходи до розуміння ролі дорослого. Охарактеризовано вплив дорослих на психічний розвиток дитини, що відбувається у взаємодії із соціальним середовищем. Висвітлено ключові функції дорослого в житті дитини: виховну, регулятивну, підтримувальну, функцію моделювання поведінки. Особлива увага приділена взаємозв'язку між стилем виховання і рівнем розвитку емоційної регуляції дитини, а також значущому аспекту психічного розвитку дитини – формуванню її психологічних меж під впливом дорослого. Досліджено сучасні теоретичні моделі, що підтверджують ключову роль дорослого як агента соціалізації, емоційної підтримки та когнітивного розвитку. У статті узагальнено результати новітніх емпіричних досліджень і зроблено акцент на вікову специфіку впливу. Розглянуто, як змінюються запити дитини до дорослого залежно від етапу розвитку. Виділено роль дорослого як фасилітатора когнітивного розвитку через стимулювання мислення та мовлення. Розкрито механізми опосередкованого впливу дорослого через соціальні норми та культурні практики. Обґрунтовано, що позитивна взаємодія з дорослим є передумовою для успішної соціалізації. Увагу зосереджено також на педагогічних і психотерапевтичних аспектах взаємодії дорослого з дитиною. Розкрито важливість діалогу, підтримки автономії та визнання емоцій дитини. Виокремлено чинники, які посилюють або послаблюють позитивний вплив дорослого в контексті сучасних соціальних умов. Окремо розглянуто роль батьків, педагогів та інших значущих дорослих. Зроблено акцент на формуванні психологічних меж дитини – здатності до саморефлексії, розуміння власної автономії та встановлення особистих кордонів. Матеріал буде корисний для психологів, педагогів, соціальних працівників. Визначено ключові чинники позитивного впливу дорослого на психіку дитини. Розглянуто роль довіри, безпеки та підтримки в контексті вікових криз. порушено питання про етичні аспекти впливу дорослого. Наголошено на необхідності підготовки дорослих до усвідомленої взаємодії з дітьми. Стаття сприяє глибшому розумінню того, як дорослий впливає на становлення дитини як особистості. Окреслено вектори подальших досліджень.

Ключові слова: психічний розвиток дитини, дорослий, вікова психологія, виховання, емоційна підтримка, стиль взаємодії, соціалізація, самоідентичність, межі особистості, дитячо-дорослі взаємини.

understanding the role of an adult are analyzed. The impact of adults on the child's psychological development, occurring within the interaction with the social environment, has been characterized. The key functions of adults in the child's life are outlined, including educational, regulatory, supportive, and behavioral modeling functions. Special attention is paid to the relationship between the style of upbringing and the level of development of a child's emotional regulation. The article summarizes the results of the latest empirical research and emphasizes the age-specific nature of the influence. It examines how a child's requests for an adult change depending on the stage of development. Particular emphasis is placed on the interrelation between parenting styles and the child's level of emotional regulation, as well as on a critical aspect of the child's psychological development – the establishment of psychological boundaries under adult influence. Contemporary theoretical models are analyzed, corroborating the pivotal role of adults as agents of socialization, providers of emotional support, and facilitators of cognitive development. It investigates how a lack of emotional support at an early age can cause difficulties in forming self-esteem and trust in the world. The role of an adult as a facilitator of cognitive development through stimulating thinking and speech is highlighted. The mechanisms of indirect adult influence through social norms and cultural practices are revealed. It is substantiated that positive interaction with adults is a prerequisite for successful socialization. Attention is also focused on the pedagogical and psychotherapeutic aspects of adult-child interaction. The importance of dialogue, supporting autonomy, and recognizing a child's emotions is revealed. The role of parents, teachers, and other significant adults is separately considered. Factors that enhance or diminish the positive influence of adults in the context of contemporary social conditions are identified. The roles of parents, educators, and other significant adults are examined separately. Emphasis is placed on the development of the child's psychological boundaries – the capacity for self-reflection, understanding of personal autonomy, and establishment of individual limits. The material will be useful for psychologists, teachers, and social workers. The key factors of a positive adult influence on a child's psyche are identified. Criteria for assessing the quality of interaction with a child at different stages of development are proposed. The role of trust, security, and support in the context of age crises is considered. The issue of ethical aspects of adult influence is raised. The need to prepare adults for conscious interaction with children is emphasized. Vectors for further research are outlined. The article contributes to a deeper understanding of how an adult influences the formation of a child as a personality.

Key words: child's mental development, adult, age psychology, upbringing, emotional support, interaction style, socialization, self-identity, personality boundaries, child-adult relationships.

УДК 59.922.7:37.015.3
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.77.1.21>
Стаття поширюється на умовах
ліцензії CC BY 4.0

Співак Я.О.

д.пед.н., професор, професор кафедри
практичної психології
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет»
ORCID ID: 0000-0001-6263-535X

Співак Л.А.

к.пед.н., доцент, доцент кафедри
практичної психології
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний
університет»
ORCID ID: 0000-0003-0642-3330

The article presents a thorough analysis of the influence of adults on the mental development of a child from the perspective of age psychology. The cultural-historical, humanistic, behavioral and cognitive approaches to

Постановка проблеми. Проблема впливу дорослих на психічний розвиток дитини залишається однією із ключових у віковій психології, оскільки психічне становлення особистості відбувається не в ізоляції, а у взаємодії із соціальним середовищем, де головну роль відіграють саме дорослі. У сучасному світі ця проблема набуває нової глибини й багатогранності через трансформацію соціокультурних реалій, цифровізацію, зміну моделей батьківства й еволюцію освітніх і виховних практик.

Дорослий у житті дитини виконує низку ключових функцій: виховну, регулятивну, підтримувальну, а також функцію моделювання поведінки. У різних контекстах – сімейному, освітньому, культурному – він виступає як носій норм, цінностей, поведінкових моделей і джерело емоційної безпеки. Проте зі зміною стилів життя та соціальних ролей змінюється і характер цієї взаємодії. Зокрема, спостерігається зниження емоційної доступності дорослого через перевантаженість, стрес, цифрову залежність, а також розмивання меж відповідальності за психічний стан дитини.

Зростання випадків тривожності, депресивних станів, агресії та розладів емоційної регуляції серед дітей і підлітків вказує на порушення у сфері підтримки, прив'язаності та комунікації з боку дорослих. Такі порушення особливо помітні на фоні глобальних змін – війни, пандемії, соціальної нестабільності, які додатково ускладнюють процеси психоемоційного розвитку. Педагоги, психологи та соціальні працівники наголошують на важливості активної присутності дорослого в житті дитини не лише як формального опікуна, а як емоційно включеного партнера.

Особливого значення набуває дослідження вікової динаміки цього впливу: у дошкільному віці дитина найбільш чутлива до емоційного клімату в родині, у молодшому шкільному віці – до стилю виховання та когнітивної підтримки, а в підлітковому – до визнання особистісної автономії. Отже, актуальність теми зумовлена потребою в оновленій науково-практичній картині впливу дорослих на дитину у світі, що стрімко змінюється.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні наукові дослідження підтверджують, що дорослий відіграє ключову роль у психічному розвитку дитини через механізми емоційної підтримки, соціального моделювання та формування безпечного середовища. Іноземні автори, зокрема М. Борнштейн [6], А. Мاستен [12], Дж. Шонкоф [13], підкреслюють значущість раннього досвіду, стабільних прив'язаностей і впливу стилів виховання на формування саморегуляції, емоційної стійкості й соціальних навичок. У роботах Дж. Кесседі та П. Шейвера [8], Н. Ейзенберга [10] простежується тісний зв'язок між емоційним кліматом у родині, способом комунікації дорослого з дитиною та рівнем дезадаптації або психологічного добробуту.

Українські вчені (О. Демченко [2], С. Кондрачук [3], О. Морозова [4]) акцентують на впливі

дорослого в умовах сучасного соціокультурного простору, включаючи освітнє середовище, зміни в сімейних структурах і цифровізацію. Особливу увагу приділено таким аспектам, як розвиток психологічних меж, емоційна саморегуляція, самодетермінація в підлітковому віці. Новизна вітчизняних досліджень полягає у вивченні динаміки взаємодії дорослого з дитиною не лише в родині, а й у розширеному соціальному оточенні – учителях, наставниках, а також у контексті впливу медіа та цифрових технологій.

У межах цього дослідження акцентується увага на маловивченому, проте надзвичайно значущому аспекті психічного розвитку дитини – формуванні її психологічних меж під впливом дорослого. Ідеться не лише про поведінкові рамки чи дисципліну, а про глибші механізми: здатність дитини до саморефлексії, усвідомлення власної автономії, розпізнавання та обстоювання особистих кордонів у взаємостосунках. Цей напрям практично не був у фокусі класичної вікової психології, що здебільшого концентрувалась на когнітивному, емоційному та соціальному аспектах розвитку.

Мета статті – комплексне вивчення характеру й особливостей впливу дорослих на психічний розвиток дитини з урахуванням вікових етапів і соціокультурного контексту. Завдання дослідження: узагальнити наукові підходи до проблеми впливу дорослого на психічний розвиток дитини; виокремити особливості ролі дорослого у формуванні психіки дитини на різних вікових етапах; проаналізувати вплив стилів виховання на емоційний, когнітивний і соціальний розвиток; виявити фактори, що посилюють або послаблюють позитивний вплив дорослого в контексті змінених соціальних умов; дослідити роль інших дорослих (учителів, наставників, близького оточення) у розвитку дитини поза межами родини; з'ясувати, які компоненти взаємодії дорослого з дитиною сприяють формуванню психічної стійкості, саморегуляції та самооцінки.

Виклад основного матеріалу. Вивчення впливу дорослих на психічний розвиток дитини охоплює широкий спектр теоретичних підходів, що дозволяють комплексно розглянути цю складну проблему. Класичні психоаналітичні теорії, соціально-поведінкові концепції, теорія прив'язаності, когнітивно-поведінкові та нейропсихологічні моделі разом формують багатовимірне бачення процесів, що відбуваються у психіці дитини під впливом дорослого. Усі вони підкреслюють ключову роль дорослого, але кожен із підходів акцентує різні аспекти: від формування базових емоційних зв'язків до розвитку когнітивних схем і соціальних навичок. Таке багатогранне бачення створює підґрунтя для подальшого детального вивчення ролі дорослого в розвитку дитини, з урахуванням специфіки вікових змін, які відбуваються у психіці.

Вплив дорослих на психічний розвиток дитини вивчають у рамках різних теоретичних підходів. Класична психоаналітична теорія З. Фрейда підкреслює роль ранніх взаємодій із батьками у фор-

муванні основ особистості. З іншого боку, теорія соціального навчання А. Бандури акцентує увагу на моделюванні поведінки дитини через спостереження за дорослими. Сучасні когнітивно-поведінкові моделі підкреслюють, що дорослі не лише моделюють поведінку, а й активно формують когнітивні схеми дитини, навчають її сприйняття світу й емоційної регуляції.

Більш нові концепції, як-от теорія прив'язаності Дж. Боулбі, демонструють, що емоційна безпека, яку створює дорослий, є фундаментом для розвитку внутрішньої стабільності дитини. Зараз дедалі більше уваги приділяється інтегративним моделям, що поєднують біологічні, соціокультурні та психологічні фактори. Наприклад, сучасні нейропсихологічні дослідження доводять, що вплив дорослих на ранньому етапі може змінювати структури мозку, які відповідають за емоції та саморегуляцію.

Констатуємо, що якість взаємодії дорослого з дитиною, а не просто його присутність, визначає напрям психічного розвитку. Зокрема, позитивні емоційні взаємодії стимулюють розвиток нейронних мереж, відповідальних за емпатію та соціальні навички. Навпаки, емоційне нехтування або

надмірна критика можуть спричинити порушення саморегуляції та зниження рівня довіри.

Виокремимо, роль дорослого як посередника в засвоєнні культурних норм і цінностей впливає на формування моральних і соціальних уявлень дитини. Сучасний дослідницький дискурс відходить від узагальнених моделей до більш індивідуалізованого підходу, з урахуванням особливостей дитини, контексту родини, соціального середовища та культурних відмінностей. У табл. 1 наведено основні теоретичні підходи до впливу дорослого на психіку дитини, їхній основний зміст і внесок у дослідження.

Виходячи із загального розуміння впливу дорослого, варто звернути увагу на те, що ця роль не є статичною, а змінюється залежно від віку дитини та її психологічних потреб. Кожен віковий період вимагає від дорослого інших функцій – від створення емоційної безпеки в ранньому дитинстві до підтримки автономії в підлітковому віці. Розуміння цих вікових особливостей допомагає більш точно визначити, яким чином дорослий може найбільш ефективно впливати на психічний розвиток дитини, забезпечувати їй умови для гармонійного зростання та розвитку (див. рис. 1).

Таблиця 1

Теоретичні підходи до впливу дорослого на психіку дитини

Теоретичний підхід	Основний зміст	Внесок у розуміння впливу дорослого
Психоаналіз (З. Фрейд)	Вплив ранніх взаємодій на особистість	Формування базових структур психіки
Теорія соціального навчання	Моделювання поведінки через спостереження	Вивчення поведінкових патернів
Теорія прив'язаності (Дж. Боулбі)	Емоційна безпека як основа розвитку	Визначення ролі емоційної підтримки
Когнітивно-поведінкові моделі	Формування когнітивних схем	Розвиток навичок регуляції емоцій і поведінки
Нейропсихологія	Вплив на розвиток мозку	Виявлення біологічних механізмів впливу

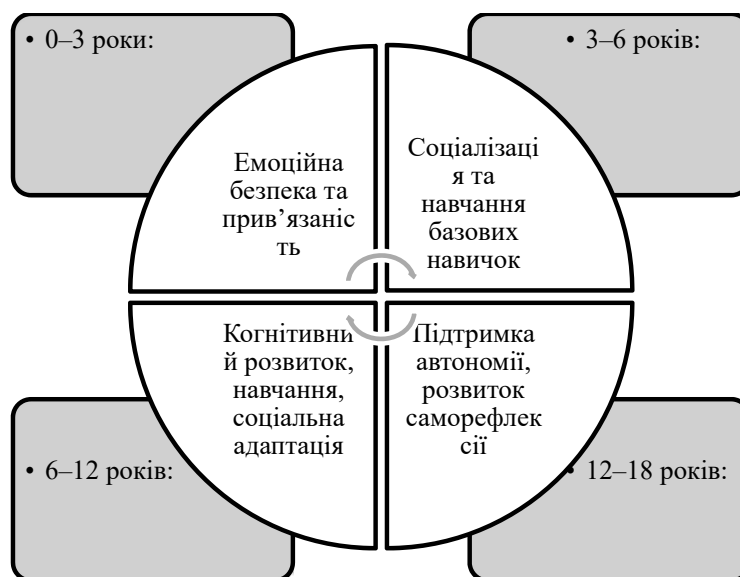

Рис. 1. Зміна ролі дорослого залежно від віку дитини

Розглянемо більш детально роль. У перші роки життя дорослий виступає основним джерелом безпеки й емоційного тепла. Дитина в цей період залежить від дорослого для задоволення базових потреб, формування прив'язаності та становлення емоційної стабільності. Відповідно до теорії прив'язаності, якість взаємодії в ранньому дитинстві безпосередньо впливає на здатність дитини встановлювати довірчі відносини в майбутньому.

У дошкільному віці дорослий починає виконувати функцію соціалізатора, навчає дитину базових норм і правил поведінки. Емоційна підтримка залишається важливою, але зростає значення навчання мовленнєвих, пізнавальних і соціальних навичок. У цей період інтенсивно формується самосвідомість, тому дорослий повинен урахувати індивідуальні особливості розвитку.

У молодшому шкільному віці акцент зміщується на розвиток когнітивних навичок і здатності до навчання. Дорослий, зокрема вчитель, виступає джерелом знань і прикладом соціальної поведінки. Взаємодія з дорослими поза сім'єю стає важливою для розвитку навичок співпраці, адаптації та самооцінки.

У підлітковому віці дитина прагне до автономії і самоствердження, тому роль дорослого трансформується в опорну й консультативну. Важливим є баланс між свободою і встановленням меж, щоб уникнути конфліктів і сприяти розвитку саморефлексії. Психологічні дослідження підкреслюють, що позитивна підтримка дорослого в підлітковому віці пов'язана із кращим рівнем психічного здоров'я та зниженням ризику девіантної поведінки.

Окремо варто розглянути стилі виховання, які конкретизують поведінкові стратегії дорослого й значною мірою визначають характер його впливу на дитину. Адже саме через стиль виховання дорослий передає дитині життєві цінності, соціальні норми й емоційні настанови, що формують її психіку. Аналіз різних стилів виховання дозволяє виявити, які з них сприяють позитивному розвитку дитини, а які – можуть негативно впливати на її емоційний стан, когнітивні здібності та соціальну адаптацію.

Стилi виховання – один із ключових чинників впливу дорослого на дитину. Відповідно до класифікації Діан Баумістер, виділяють такі стилі виховання: авторитарний, авторитетний, індіферентний і потурання. Авторитетний стиль, який поєднує

теплоту, підтримку й чіткі правила, вважається найефективнішим для розвитку психічної стійкості та соціальних навичок.

Авторитарний стиль, що характеризується високою контролюючою поведінкою без тепла, часто призводить до підвищеної тривожності, низької самооцінки та проблем у взаєминах. Індиферентний стиль спричиняє емоційну відчуженість дитини, що може провокувати розвиток агресії та проблем із саморегуляцією.

Дослідження останніх років показують, що стиль виховання значною мірою впливає на когнітивний розвиток: стилі, що підтримують та стимулюють, сприяють кращій академічній успішності, розвитку мислення та навичок розв'язання проблем. Емоційна доступність дорослого пов'язана зі зниженням ризику депресії та тривожних розладів у дітей.

Вплив стилю виховання посилюється або послаблюється залежно від зовнішніх чинників: соціальної підтримки, рівня стресу в сім'ї, економічної стабільності тощо (див. табл. 2).

Сучасне суспільство зазнає значних трансформацій, що впливають на традиційну роль дорослого у вихованні. Цифровізація, поширення соціальних мереж і зміна моделей сім'ї формують нові виклики. Зокрема, зростає кількість сімей з розділеними батьками, подружжям, де обидва дорослі працюють, або багатодітних родин із замалою кількістю часу на дитину.

Проте варто підкреслити, що вплив дорослого не відбувається у вакуумі – сучасні соціальні зміни значно ускладнюють процес виховання. Цифровізація, нові моделі сім'ї, економічні та психологічні виклики створюють як ризики, так і можливості для впливу дорослого на психічний розвиток дитини. Тому важливо проаналізувати, які фактори в сучасному соціальному середовищі можуть підсилювати або, навпаки, послаблювати позитивний вплив дорослого, щоби більш ефективно підтримувати дитину у складних умовах.

Стресові фактори, економічна нестабільність, емоційне вигорання дорослих негативно впливають на якість взаємодії. У таких умовах дитина може відчувати нестачу уваги та підтримки, що призводить до порушень емоційної регуляції.

Водночас соціальна підтримка з боку розширеного оточення (друзі родини, освітяни, психологи) може компенсувати ці негативні фактори. Особливо важливими є системи підтримки в освітніх закладах, що допомагають дорослим ефективніше

Таблиця 2

Узагальнення впливу основних стилів виховання на різні аспекти психічного розвитку

Стиль виховання	Емоційний розвиток	Когнітивний розвиток	Соціальний розвиток
Авторитетний	Позитивний, висока саморегуляція.	Високий рівень навичок мислення.	Розвинені соціальні навички.
Авторитарний	Тривожність, низька самооцінка.	Посередній, низька мотивація.	Проблеми у спілкуванні.
Індиферентний	Емоційна відчуженість.	Низький рівень розвитку.	Агресія, проблеми у взаємодії.
Потурання	Нестабільність емоцій.	Низький самоконтроль.	Соціальна залежність.

виконувати виховні функції. Учителі, наставники, тренери й інші дорослі є важливими суб'єктами соціалізації та розвитку. Їхній вплив може доповнювати або коригувати роль батьків, формувати в дитини соціальні компетенції, мотивацію до навчання та особистісні якості. Вивчення ролі позасімейних дорослих дає змогу розширити розуміння комплексності впливу дорослих у різних сферах життя дитини.

Наставники можуть сприяти розвитку ціннісних орієнтацій, формуванню професійних інтересів і розширенню соціальних зв'язків дитини. Соціальні програми, що залучають наставників, довели свою ефективність у профілактиці девіантної поведінки.

Водночас конфліктні або відчужені стосунки з іншими дорослими можуть підсилити ризик розвитку психологічних проблем. Особливо важливо, щоб позасімейні дорослі були залучені у виховний процес, співпрацювали з батьками та розуміли індивідуальні потреби дитини.

Заключною ланкою аналізу є визначення ключових компонентів взаємодії, які формують у дитини такі важливі якості, як психічна стійкість, здатність до саморегуляції та адекватна самооцінка. Ці характеристики є фундаментальними для здорового розвитку особистості й забезпечують здатність дитини ефективно долати життєві труднощі. Акцентуємо на необхідності формування психологічних меж дитини, що включатиме її здатність до саморефлексії та встановлення особистих кордонів – аспект, який раніше залишався поза увагою класичної вікової психології.

Формування психічної стійкості та саморегуляції залежить від багатьох факторів взаємодії. По-перше, це емоційна підтримка – здатність дорослого розпізнавати та приймати емоції дитини, допомагати їй їх усвідомлювати та контролювати.

По-друге, велике значення має надання автономії – дорослий повинен стимулювати ініціативність дитини, дозволяти їй ухвалювати рішення і не карати за помилки, що формує здорову самооцінку. Третім компонентом є встановлення чітких меж і правил, які забезпечують розуміння соціальних норм і гарантують відчуття безпеки. Наголоsumo, що саме баланс між підтримкою і вимогами формує в дитини здатність до саморефлексії, розуміння власних меж і автономії.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз наукових підходів до проблеми впливу дорослого на психічний розвиток дитини демонструє багатогранність та складність цього процесу. Сучасні теоретичні моделі підтверджують ключову роль дорослого як агента соціалізації, емоційної підтримки та когнітивного розвитку. Водночас зміни в соціокультурному середовищі, зокрема поширення цифрових технологій і трансформація сімейних структур, ставлять нові виклики для традиційних моделей виховання, потребують адаптації підходів.

Важливо підкреслити, що роль дорослого у формуванні психіки дитини є динамічною та

варіюється залежно від вікового етапу. Особливості впливу дорослого, зокрема створення емоційної безпеки в ранньому дитинстві, підтримка автономії в підлітковому періоді, а також розвиток саморегуляції і самооцінки, мають бути враховані в комплексних стратегіях виховання.

Аналіз стилів виховання показав, що демократичний стиль, який поєднує підтримку з відповідальними вимогами, найкраще сприяє гармонійному емоційному, когнітивному та соціальному розвитку дитини. Водночас авторитарні чи надмірно ліберальні підходи можуть негативно позначитися на психічному здоров'ї дитини.

Важливим внеском дослідження є виокремлення факторів, які посилюють або послаблюють позитивний вплив дорослого в контексті сучасних соціальних умов. Економічні, емоційні, технологічні виклики, а також наявність системи підтримки поза родиною визначають ефективність виховного процесу.

Особливу увагу варто звернути на значення інших дорослих – учителів, наставників, тренерів, які відіграють ключову роль у соціальному становленні дитини поза межами сімейного оточення. Їхня участь може доповнювати або навіть компенсувати недоліки родинного виховання.

Зроблено акцент на формуванні психологічних меж дитини – здатності до саморефлексії, розуміння власної автономії та встановлення особистих кордонів. Цей аспект є фундаментальним для здорового психічного розвитку, проте досі залишався малодослідженим у віковій психології. Результати роботи можуть стати основою для розроблення практичних рекомендацій і програм підтримки дорослих у вихованні дітей, що сприятиме формуванню стійких, саморегульованих і соціально адаптованих особистостей.

Отже, системне вивчення впливу дорослого на психічний розвиток дитини з урахуванням сучасних викликів має першочергове значення для науки та практики психології, педагогіки та соціальної роботи.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на глибше вивчення ролі дорослого у формуванні психологічних меж дитини, зокрема здатності до саморефлексії, автономії та побудови особистих кордонів. Перспективними є напрями, що охоплюють вплив стилів виховання на саморегуляцію, емоційний розвиток і резильєнтність; значення позасімейних дорослих (учителів, наставників) у розвитку дитини; соціокультурні модифікатори доросло-дитячої взаємодії в умовах цифровізації; а також використання сучасних інструментів підтримки психічного здоров'я дітей через навчання дорослих. Особливо актуальним є застосування лонгітюдних і міждисциплінарних підходів у межах вікової психології, нейропсихології та педагогіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бастркова А. Вплив стилю батьківського виховання на становлення самоідентифікації як складо-

вої особистісного потенціалу підлітків. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2015. № 2. С. 59–67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2015_2_10

2. Демченко О., Драбинюк С. емоційної саморегуляції молодших школярів із проявами обдарованості у процесі організації театрального гуртка. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2023. № 4 (91). С. 68–75.

3. Кондратюк С., Бутенко В. Особливості формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького*. Серія: «Педагогічні науки». 2019. № 12. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/3209>

4. Морозова О. Вплив дитячо-батьківських відносин на формування психологічних меж особистості підлітків : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. керівник Т. Гура. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 65 с.

5. Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми : монографія / за наук. ред. С. Максименка. Київ : ВД «Слово», 2020. 220 с.

6. Bornstein M.H. (Ed.). *Handbook of Parenting*. Volume 3 : Being and Becoming a Parent. 3rd ed. Routledge, 2019.

7. Bradley R.H., Corwyn R.F. Socioeconomic Status and Child Development. *Annual Review of Psychology*. 2002. № 53. P. 371–399.

8. Cassidy J., Shaver P.R. (Eds.). *Handbook of Attachment: Theory, Research, and Clinical Applications*. 3rd ed. Guilford Press, 2018.

9. Denham S.A., Burton R. *Social and Emotional Prevention and Intervention Programming for Preschoolers*. Springer, 2003.

10. Eisenberg N., Spinrad T.L., Eggum N.D. Emotion-related Self-regulation and Its Relation to Children's Maladjustment. *Annual Review of Clinical Psychology*. 2010. № 6. P. 495–525.

11. Gershoff E.T., Grogan-Kaylor A. Spanking and Child Outcomes: Old Controversies and New Meta-Analyses. *Journal of Family Psychology*. 2016. № 30 (4). P. 453–469.

12. Masten A.S., Barnes A.J. Resilience in Children: Developmental Perspectives. *Children*. 2018. № 5 (7). P. 98.

13. Shonkoff J.P., Phillips D.A. (Eds.). *From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development*. National Academies Press, 2000.

14. Sroufe L.A., Coffino B., Carlson E.A. Conceptualizing the Role of Early Experience: Lessons from the Minnesota Longitudinal Study. *Developmental Review*. 2010. № 30 (1). P. 36–51.

Стаття надійшла у редакцію: 13.09.2025

Стаття прийнята: 24.09.2025

Опубліковано: 17.11.2025